

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.09.2018 • Kabul Tarihi / Accepted: 14.11.2018

Anayasa Yargısı Bakımından Fransa ile Almanya'nın Karşılaştırılması

Hakan ÖZDEMİR

Doç. Dr.

İnönü Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Malatya-Türkiye

ORCID: 0000-0001-8973-1608

hakan.ozdemir@inonu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, anayasaya yargısı bakımından Fransa ile Almanya'nın karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, öncelikle anayasa yargısı ve Fransa ile Almanya'nın anayasal düzeni hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra da Fransa ve Almanya'da anayasa yargısının yapısı ve işleyişine değinilerek, her iki ülke anayasa yargısı bakımından karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda, Fransa ile Almanya'nın anayasaya uygunluk denetiminin yapılış zamanı ve uygunluk denetimini gerçekleştiren organlara başvuru usulü, denetim organlarının yapısı ve işleyişi bakımından farklı özelliklere sahip olduğu sonucuna erişilmiştir. Ayrıca denetim organlarının anayasal düzen içindeki konumu, kararlarının kapsam ve etkisi, denetim sürecinin işleyişi gibi hususların da farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Saptanan bu farklılıkların da her iki Ülkenin siyasi rejim, tarih, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi, idari ve anayasal teamüller bakımından haiz olduğu ayrı özellikleri üzerinden okunması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yargısı, Fransa, Almanya, Anayasa Konseyi, Federal Anayasa Mahkemesi.

Comparison of France and Germany in Terms of Constitutional Jurisdiction

Abstract

In this study, the purpose was to compare France and Germany in terms of constitutional jurisdiction. In the present study, which was conducted for this purpose, information was provided firstly on constitutional order of France and Germany. Then, the structure and functioning of the constitutional jurisdiction of France and Germany was dealt with, and both countries were compared in terms of the constitutional jurisdiction. At the end of the study, it was determined that the method of application to auditing bodies which perform audits in terms of compliance with the constitution and the time of the audits to investigate the compliance with the constitution in France and Germany had different characteristics. In addition, it was also determined that the position of the auditing bodies in the constitutional order, the scope and effects of them, and the functioning of the auditing processes showed differences. It was determined that these differences should be evaluated and analysed over the political regime, history, economic and social development level, administrative and constitutional conventions of both countries.

Keywords: The Constitutional Jurisdiction, France, Germany, Constitutional Council, Federal Constitutional Court.

GİRİŞ

Devletin temel nizamı ile yurttaşların hak ve hürriyetlerini düzenleyen anayasa, normlar hiyerarşisi düzeninin tepesinde yer alan 'en üstün yasa' niteliğindedir. Hukuk devletinin gereklerinden biri de kuşkusuz yasaların, üstün konumda olan anayasaya uygunluğunun denetlenmesidir. Bu denetim ise, siyasal ve yargısal denetim yoluyla gerçekleştirilmektedir. Fransız Devrimi'nden günümüze kadar beş büyük anayasa deneyimi yaşayan Fransa; anayasa uygunluğun siyasi bir organ tarafından denetlenmesi fikrinin temellendiği, 'önleyici denetim' vasıtasıyla anayasaya uygunluk denetiminin sürdürüldüğü yegâne ülkedir. 'Düzeltilici denetim' usulüne göre anayasaya uygunluk denetiminin gerçekleştirildiği Almanya ise, bireysel başvuru üzerine denetim usulünün klasik örneğini teşkil etmektedir. Günümüzde yarı-başkanlık sisteminin en etkin ve bilinen örneği olan Fransa ile bir federal parlamenter Cumhuriyet olan Almanya; anayasaya uygunluk denetiminin kuruluş zamanı, denetim organlarına başvuru usulü, organların yapı ve işleyişi, anayasal düzen içindeki konumu ve denetim süreci bakımından birbirinden farklı özelliklere sahiptir.

Anayasaya yargısı bakımından Fransa ile Almanya'nın karşılaştırılmasının amaçlandığı bu çalışmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, anayasa yargısı, Fransa ile Almanya'nın anayasal düzeni ve anayasa yargısının yapısı ve işleyişine değinilerek, bu ülkeler anayasa yargısı bakımından karşılaştırılacaktır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Takip eden bölümde anayasa yargısına, üçüncü bölümde Fransa ile Almanya'nın anayasal düzenine, dördüncü bölümde Fransa'da anayasa yargısının yapısı ve işleyişine, beşinci bölümde Almanya'da anayasa yargısının yapısı ve işleyişine değinilecektir. Çalışmanın altıncı bölümünde ise, iki ülke anayasa yargısı bakımından karşılaştırılacak ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

ANAYASA YARGISI ÜZERİNE

Anayasa, biçimsel anlamda normlar hiyerarşisinin tepesinde yer alan ve yasalara nazaran daha zor değiştirilebilen bir metindir. Kısaca "anayasanın üstünlüğü ilkesi" (Gözler, 2010: 20) olarak ifade edilen bu durum, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemeye yönelik birtakım yöntemlerin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu yöntemler iki öbekte toplanmaktadır. Bunlardan ilkinin siyasal, diğerini yargısal denetim yolu teşkil etmektedir (Gözübüyük, 2003: 10). Siyasal denetim; yasanın siyasi sonuçlar doğuran (daha doğrusu siyasi tercihleri yansıtan) bir işlem olması hasebiyle, anayasaya uygunluk denetiminin de siyasi bir organ eliyle gerçekleştirilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır (Teziç, 2009: 185). Yasaların teklif ya da tasarı olarak parlamentoya sunulmasından kabul edilerek yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede gerçekleşen siyasal denetim, tek başına anayasanın üstünlüğü ilkesini işletmek için yeterli değildir. Siyasal denetimi gerçekleştirecek olan organların parlamento çoğunluğunun kontrolü altında

bulunması (Gönenç, 2010: 6) ve siyasal organlar eliyle yapılacak denetimin kişi hakları bakımından yeterli düzeyde teminat sağlayamamasından dolayı, zamanla yargısal denetim (anayasa yargısı) yaygınlık ve üstünlük kazanmıştır. Yasaların anayasaya uygunluğunun yargı mercileri tarafından ve yargısal usuller çerçevesinde denetlenmesi şeklinde tanımlanabilen anayasa yargısı (Özbudun, 2000: 368) için birtakım koşullar aranmaktadır. Bunlar: Yazılı bir anayasanın bulunması, anayasanın üstünlüğü ve katılığı ilkelerinin anayasa tarafından benimsenmesi ve nihayet anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirecek yargı organına anayasada yer verilmesidir (Aliefendioğlu, 1997: 38).

Anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirecek yargı organlarının niteliğine göre de iki farklı anayasa yargısı modeli geliştirilmiştir. Bunlar; anayasaya uygunluğun genel mahkemelerce denetlenmesini öngören “Amerikan modeli” ve bu işle görevlendirilen özel bir mahkeme tarafından denetlenmesine dayanan “Avrupa modeli”dir (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2002: 464-465). “Amerikan modeli”nde bir devletin tüm mahkemelerinin en alt derece mahkemesinden en üst derecesine kadar anayasaya uygunluk denetimi yapabileceği kabul edilmektedir (Tunç & Bilir, 2005: 48). Avrupa modelinde ise, anayasaya uygunluk denetimi yetkisi, bir yüksek mahkemeye (anayasa mahkemesi) ya da bu amaçla kurulmuş özel bir mahkemeye verilmiştir (Tunç, 1999: 112).

Anayasa mahkemeleri tarafından yapılan anayasaya uygunluk denetimi, denetimin yapılış zamanına ve anayasa mahkemesine başvuru usulüne göre bazı türlere ayrılmaktadır. Anayasa mahkemeleri, denetimlerine tabi olan normları yürürlüğe girmeden önce veya yürürlüğe girdikten sonra anayasaya uygunluk bakımından denetleyebilmektedir. Denetimin yapılış zamanı göz önüne alınarak yapılan bu ayırım, “denetim yolları” olarak da adlandırılabilir. Denetim yolları da “önleyici (a priori)” ve “düzeltici (a posteriori) denetim” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Önleyici denetim, henüz yürürlüğe girmeyen norm üzerinde yapılan denetim olarak ifade edilebilir. Bu denetim türü, yasaların oylanarak kabulünden sonra, ancak devlet başkanınca onaylanarak Resmi Gazete’de (veya muadili yayım organında) yayınlanıp yürürlüğe girmesinden önce icra edilir. Düzeltici denetim ise, yürürlüğe girmiş normlar üzerinde yapılan denetimdir (Kaboğlu, 2000: 53-55).

Yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, anayasa mahkemesine başvuru usulüne göre (anayasaya uygunluk denetimi bakımından); defî yolu (somut norm denetimi), dava yolu (soyut norm denetimi) ve bireysel başvuru üzerine denetim (anayasa şikâyeti) şeklinde üçe ayrılmaktadır. Mahkemelerde görülmekte olan bir dava esnasında taraflardan herhangi birinin uyuşmazlığın çözümünde yürütülecek yasanın tamamının ya da belli bir hükmünün anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmesi halinde mahkeme tarafından öncelikle bu sorunun incelendiği denetim türü, defî yoluyla denetim olarak adlandırılmaktadır (Teziç, 2009: 209). Dava yoluyla denetim ise, kişiler veya topluluklar veyahut kamu otoriteleri arasında kendilerine dava açma hakkı tanınmış olanlarca bir yasanın

anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla doğrudan doğruya anayasa mahkemesine başvurularıyla işletilen denetimdir (Hazır, 2004: 58). Avrupa modelini benimseyen ülkelerin çoğunda uygulanan bireysel başvuru yoluyla denetim ise, defî yolu ve dava yolunun yanında bireylere değişen derecelerde anayasa yargısını harekete geçirme olanağını tanımaktadır. Bireysel başvuru üzerine denetim; uygulamada genellikle olağan hak ve hürriyetleri ihlal edilenlerce iç hukuk yolları tüketildikten sonra, yargı kararlarına karşı bir anayasa şikâyeti şeklinde tezahür etmektedir (Kaboğlu, 2000: 73-74).

FRANSA İLE ALMANYA'NIN ANAYASAL DÜZENİ HAKKINDA

Fransa'nın Anayasal Düzeni Hakkında

1789 tarihli Fransız Devrimi'nden günümüze kadar geçen süre zarfında beş büyük anayasa deneyimi yaşayan Fransa, General De Gaulle tarafından hazırlatılan ve kabul edilen V. Cumhuriyet Anayasası (1958 Fransa Anayasası) ile yönetilmektedir (Parlak & Caner, 2009: 29-30). 1958 Anayasası'nın mimarı olan De Gaulle; hem IV. Cumhuriyet döneminde yürütmenin içinde bulunduğu zafiyetin tekerrür etmemesi, hem de kendi tarzına engel çıkaracak olan güçler ayrılığının handikaplarını bertaraf etmek adına ABD tipi klasik başkanlık sistemi ile İngiliz parlamenter sisteminin karması olan yarı-başkanlık sistemini geliştirmiştir (Roskin, 2014: 123). Geliştirilen bu sistem, her ne kadar yarı-başkanlık sisteminin ilk uygulaması olmasa da günümüzde yarı-başkanlık sistemin en etkin ve bilinen örneğini teşkil etmektedir. Bunda 1958 Anayasası'nın birtakım formel güç ve yetkilerden ziyade oluşturduğu siyasi kültürün etkisi yadsınamaz. Siyasi aktörleri, gerek tek tek milletvekili ve senatörlerin seçiminde, gerekse Cumhurbaşkanının seçiminde olsun uzlaşmaya zorlayan Anayasa; kohabitasyon dönemlerinde de Cumhurbaşkanı, hükümet ve parlamentoyu oydışmaya sevk etmektedir (Şencan, 2014: 39-40).

Uzlaşmaz, katı ideolojik tutumlara sahip siyasi aktörleri, uzlaşmacı ve pragmatik siyasi aktörlere dönüştürebilen 1958 Anayasası (Şencan, 2014: 40), kurgu bakımından da öncekilerden farklılık arz etmektedir. İlk kez devlet başkanlığı ve hükümeti yasama gücünden önce düzenleyen Anayasa (Eroğul, 2001: 146), açık bir biçimde Cumhurbaşkanının üstünlüğü ilkesine yer vermektedir. Cumhurbaşkanının yürütmenin itici gücü, hükümetin gerçek başı olduğu Fransa'da (Gözübüyük, 2003: 42), 1962 yılında Anayasada yapılan değişikliklerle Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından ve genel oyla seçilmektedir. Parlamento gibi Cumhurbaşkanının da meşruiyet kaynağının doğrudan halk iradesine dayanmasına yol açan bu Anayasa değişikliğinden sonra, Cumhurbaşkanının yönetimdeki ağırlığının artması yönünde gelişme yaşanmıştır (Teziç, 2009: 454).

Cumhurbaşkanına olağan dönemler için parlamenter sistemlerde tanınan yetkilerden daha geniş yetkilerin tanındığı Fransa'da, Başbakanın tayini ve istifasının kabulü, bakanlar kuruluna başkanlık etme ve bakanlar kurulu emirname ile kararnamelelerini imzalama, üst düzey sivil ve askeri memurların atamasını

yapma gibi yürütmeye ilgili yetkiler verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı parlamentonun olağanüstü toplantılarını açma ve kapama, yasaları (15 gün içinde) ilan ve veto etme, Parlamento'ya mesaj gönderme, belirli şartlar dâhilinde bir yasa tasarisını referanduma taşıma gibi yasamayla; af yetkisi, Yargıçlar Yüksek Komitesi üyelerini ve Anayasa Konseyi'ne üç üyeyi atama, Konseye başkanlık etme ve anayasaya uygunluk denetimi için başvurma gibi yargıyla ilgili yetkilere sahiptir (Göze, 2013: 652). Anayasa, Cumhurbaşkanı'nın kamu otoritelerinin düzenli çalışmasının kesintiye uğraması halinde "olağanüstü durum kararı" alma ve bu kararın akabinde olağanüstü istisnai önlemlere başvurma yetkisini de vermiştir (Çam, 2000: 166-167). Parlamento tarafından doğrudan denetlenemeyen bu yetki, Fransa'da olağanüstü durum ilan eden Cumhurbaşkanı'nı hem kural koyan, hem uygulayan, bir bakıma yasama ve yürütme yetkilerini kullanan bir makama dönüştürmektedir (Alkan, 2013: 174).

Fransa'da yürütmenin ikinci kanadı olan hükümeti, Başbakanın başkanlığındaki Bakanlar Kurulu teşkil etmektedir. Cumhurbaşkanı'nın görevlendirmesiyle kurulan hükümetin, diğer parlamenter sistemlerden farklı olarak göreve başlamadan evvel parlamentodan güvenoyu alması gerekmemektedir (Korkmaz, 2015: 119). Hükümeti ulusal politikayı saptamak ve yürütmekle sorumlu tutan Anayasa (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 20), hükümet faaliyetlerini yöneten Başbakana ulusal savunma ve yasaların uygulanması konusunda sorumluluk yüklemektedir. Ayrıca Başbakan, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri dışında kalan alanlarda düzenleme yetkisini kullanma, sivil ve askeri görevlere atamalar yapma, istisnai hallerde Cumhurbaşkanı'nın açıkça verdiği yetkiye dayanarak ve belirli gündem maddeleri doğrultusunda bakanlar kuruluna Cumhurbaşkanı'na vekâleten başkanlık yapma gibi yetkilerle donatılmıştır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 21).

Güçlü bir yürütme yapısını öngören 1958 Anayasası, Ulusal Meclis ve Senato olmak üzere çift kanatlı bir parlamentoyu getirmiştir. Ulusal Meclis'te halkın, Senato'da yerel yönetimlerin temsili amaçlanmaktadır (Eroğul, 2001: 151). Üyeleri 5 yıllığına seçilen Ulusal Meclis 577, 6 yıllığına seçilen Senato 348 üyeden oluşmaktadır (Yayla, 2014: 117). Fransa'da her iki meclis kanadı için öngörülen yedek milletvekilliğinin yanı sıra, çok partili parlamentonun yol açtığı istikrarsızlıkları önlemeye dönük tedbirleri içeren gelişkin bir seçim sistemi de uygulanmaktadır. Fransız yarı başkanlık modelinin belirleyici özelliklerinden biri de yasama işlevinin önemli ölçüde kısıtlanmış olmasıdır (Alkan, 2013: 183, 188-189). Şöyle ki, parlamentonun hangi konularla ilgili olarak yasa çıkarabileceğinin tek tek sayıldığı Anayasa ile yasama organı konu yönünden sınırlandırılmıştır. Ayrıca yasa alanının saptanması hususunda hükümetle parlamento arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümünün Anayasa Konseyi'ne bırakılması; Anayasanın yasa konusu olarak saptadığı konularla ilgili düzenlemeleri yapma olanağının bazı koşullarda hükümete de tanınması bu bakımdan dikkate değerdir (Göze, 2013: 656). Yasa teklinde bulunma yetkisini parlamento üyeleri dışında hükümete de tanıyan (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 39) Anayasa, "Meclislerin aylık

oturumlarının ilk iki haftasında öncelikle ve hükümetin saptadığı sıraya göre, hükümet tarafından verilen yasa tasarısı ve tekliflerini” görüşeceği (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 48) hükmüne de yer vererek, parlamentonun gündemi üzerindeki hâkimiyetini de sekteye uğratmaktadır. Ancak parlamentonun aleyhine olan bu durum, hükümete parlamentoda karşılaşılabileceği engelleri aşabilecek yetkiler tanıyarak, uygulayacağı siyasaların onsuz olmaz araçları olan yasal düzenlemeleri kısa sürede gerçekleştirme olanağı tanımaktadır. Bu tür bir “anayasa mühendisliği” Fransa’da yarı-başkanlık sisteminin bugüne kadar nispi ölçüde istikrarlı işlemesine katkı sunmaktadır. Kuşkusuz bunda yasama-yürütme arasındaki ilişkilerin dengeye oturması ve bu iki erkin düzenleme alanlarını koruyacak yargısal denetim yollarının tesisi de etkilidir (Teziç, 2009: 454).

Fransız yargı sistemi ise, Kara Avrupası hukuk sistemiyle paralellik arz edecek şekilde ikiye ayrılmaktadır. Bireylerin birbiriyle olan uyuşmazlıkları Yargıtay ve bağımsız mahkemelerce çözüme kavuşturulmaktadır. Ancak uyuşmazlıkta devlet ve kamu yönetimi söz konusu olduğunda, devreye kamu hukuku ve yönetsel yargı sistemi girmektedir (Parlak & Caner, 2009: 41-42). Fransa’da adli yargı çatısı altında; Sulh Hukuk Mahkemesi, Yerel Mahkeme, Asliye Hukuk Mahkemesi, Ticaret Mahkemesi, İş Mahkemesi, Polis Mahkemesi, Ceza Mahkemesi, Ağır Ceza Mahkemesi, Çocuk Hâkimliği, Kırsal Ortaklık ve Kira Mahkemesi şeklinde on ayrı yargı birimine yer verilmiştir. Adli yargı çatısı altında ikinci derece yargı mercileri olarak istinaf mahkemeleri bulunmaktadır. Adli yargının tepesinde de Fransız Yargıtay’ı yer almaktadır (Duran, 2014: 2-13). Fransa’da idare karşısında yargısal korunma işlevini, hem idari hem de yargısal göreve sahip olan Devletler Şurası yerine getirmektedir. İdari ve adli yargı arasındaki uyuşmazlıkların çözümü ise, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından gerçekleştirilmektedir (Sayhan, 1996: 67). Ülkede yargı bağımsızlığının teminatı olarak Cumhurbaşkanı gösteren 1958 Anayasası, bu hususta Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nu Cumhurbaşkanıya yardım etmekle görevlendirmiştir (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 64). Yargı bağımsızlığı teminatı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun yanı sıra, hem seçim ve anayasa yargısı görevini yerine getiren Anayasa Konseyi, hem de Yüksek Adalet Divanı ile Devlet Adalet Divanı’nın oluşturduğu Yüce Divan (Eroğul, 2001: 180-186) tarafından sağlanmaktadır.

Almanya'nın Anayasal Düzeni Hakkında

Almanya'nın siyasal sistemini teşkil eden kurumları, bunların işleyişi ve yetkileri, bazı düzenlemeler istisna tutulmak kaydıyla, Batılı işgalci güçlerin (ABD, İngiltere ve Fransa) Almanlarla birlikte hazırladığı 23 Nisan 1949 tarihli Temel Yasaya¹ dayanmaktadır (Çam, 2000: 275). Temel Yasa hazırlanırken Weimar Cumhuriyeti dönemindeki anayasal sorunların önlenmesi, Nazi dönemi karabasanının bir daha yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınması ve

¹ Çalışma boyunca Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası yerine, Temel Yasa ifadesi kullanılmıştır.

Almanya'nın bölünmüşlüğüne süreklileştirmekten kaçınmak kaygısı baskın gelmiştir. Bu etmenler de ortaya son derece demokratik bir anayasa çıkarmıştır (Eroğul, 2001: 208).

Bu Anayasayla getirilen siyasi sistemi belirleyen iki temel etmen bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Alman tarihi boyunca her eyaletin kendisini alışkanlıkları doğrultusunda yönetme arzusu; ikincisi de II. Dünya Savaşı'nı başlatan ve Savaştan mağlup çıkan bir ülke olan Almanya'nın (galip devletlerce) bir daha üniter devlet olarak tarih sahnesine çıkmasına mani olunması amacıdır (Parlak & Caner, 2009: 163). Bu arzu ve amaçla federatif yapıya sahip bir ülke tasarlanmıştır. Federal Almanya Cumhuriyeti, belli düzeyde içsel bağımsızlığa sahip eyaletlerden oluşmaktadır. Bu eyaletlerin kendine has anayasası, eyalet seçmenlerince seçilen meclisi ve bu meclis tarafından kurulan hükümeti, idari birimleriyle bağımsız yargı organları da bulunmaktadır (Karaer, 1989: 17-18). Kısaca federal bir yapının sonucu olarak iki kademeli olarak örgütlenen Almanya'da, merkezi devletle eyaletler arasında eyaletlerin lehine olacak şekilde bir yetki paylaşımı söz konusudur (Tatar, 2015: 161). Devletin yürütme organı da en tepede eyalet ve federal devletler temelinde düzenlenmiştir. Eyaletler, kendine has yönetim modelleri içinde başkan ya da belediye başkanı sıfatıyla yürütme organlarını teşkil etmektedir. Merkezi idarenin yürütme organı ise, Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu şeklinde düzenlenmiştir (Parlak & Caner, 2009: 174).

Her ne kadar yürütme erki kâğıt üzerinde Cumhurbaşkanıyla bakanlar kurulu arasında dağıtılmış olsa da yürütme, uygulamada bakanlar kurulunun elinde toplanmaktadır. Olası bir diktatörlüğün oluşmasını önlemek maksadıyla yürütme içinde Cumhurbaşkanına sembolik görevler hasredilen Almanya'da, hükümet içerisindeki asıl güç merkezi, Başbakan'dır (Tatar, 2015: 168). Federal Meclis (Bundestag) üyeleri ve eyalet yasama meclislerinden gelen üyelerin oluşturduğu özel bir federal meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, az miktarda siyasi, daha çok sembolik görevlere sahip klasik bir Avrupalı devlet başkanıdır. 'Hükümetin başı' olmaktan çok 'devletin başı' olan Cumhurbaşkanı, yabancı büyükelçileri kabul etme, parlamentodan geçen yasaları ilan etme, Başbakanın talebi üzerine Federal Meclisi feshetme, iktidarın talebine binaen Başbakanı atama ve görevden alma gibi sembolik görevleri icra etmektedir (Roskin, 2014: 218-219).

Almanya'da siyasi sistemin başat aktörü olan Başbakan, Cumhurbaşkanı'nın önerisiyle Federal Meclis tarafından seçilmektedir. Başbakanın Federal Meclis'e karşı sorumluluğunu getiren Temel Yasa, bakanların da Başbakana karşı sorumluluğunu öngörmektedir (Alkan, 2013: 115-116). Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve görevden alınan bakanlar, Başbakanla birlikte görevden ayrılmak zorundadır (Eroğul, 2001: 230). Weimar Cumhuriyeti'nin kötü tecrübelerinden ders alan Temel Yasa, kabinesiyle birlikte ülkenin genel siyasetini belirleyen Başbakana daha korunaklı bir statü vermiştir. Başbakanın parlamentoda düşürülmesi oldukça zorlaştırılmıştır (Yayla, 2014:

130). Şöyle ki, Federal Meclis tarafından Başbakanın aleyhine 'güvensizlik oyu' ancak üyelerin salt çoğunluğuyla ve Ona bir halef seçmek şartıyla verilebilir ve Cumhurbaşkanı'nın Onun görevden azlını istemesi suretiyle gerçekleşebilir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 67). Başka bir deyişle 'yapıcı güvensizlik' olarak ifade edilen bu durum, mevcut Başbakan düşürülmek isteniyorsa Federal Meclis'te yeni Başbakanın da aynı anda oylanmasını gerektirmektedir. Bu sayede Başbakanlık, kalıcı ve uzun ömürlü bir görev olmaktadır (Roskin, 2014: 220).

Yukarıda da görüldüğü gibi, Almanya'nın siyasi sistemini şekillendiren Temel Yasa'da iktidarı düzenleyen kurallardan çok, onu sınırlandıran düzenlemelere ağırlık verilmektedir. Temel Yasa, iktidarı düzenlerken de parlamenter rejimi güçlendiren tarihsel ve sosyal atmosferin eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken de 'kuvvetler ayrılığı' ilkesini ön planda tutmaktadır. Yasama ile yürütme erkinin yetkilerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasının öngörüldüğü Temel Yasa ile çift kanatlı bir meclis yapısı getirilmektedir (Çam, 2000: 287-288). Bu kanatlardan ilkinin, üyeleri halk tarafından seçilen ve ana yasama organı olan Federal Meclis (Bundestag), ikincisini eyaletlerce (16 *Länder*) seçilen ve denetlenen üyelerden oluşan Eyaletler Meclisi (Bundesrat) teşkil etmektedir (Dainow, 1961: 23). 598 üyeden oluşan Federal Meclis ile 69 üyeden oluşan Eyaletler Meclisi'nin üyeleri, 4 yıllığına seçilmektedir. Temel yasama organı olan Federal Meclis'e hükümet, Federal Meclis üyeleri ve Eyaletler Meclisi tarafından yasa tasarısı sunulabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 76). Federal Meclis; yasa çıkarmak, kabineyi denetlemek, bütçe yasasını kabul etmek ve denetlemek, Başbakanı seçmek, Cumhurbaşkanı seçiminde yer almak ve Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmek gibi birtakım görev ve yetkilere sahiptir (Candan, 2017: 46-47). Eyaletler, hükümetlerinin atayıp görevden alabildikleri üyelerden oluşan Eyaletler Meclisi (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 51) aracılığıyla Federasyonun yasama ve idaresine, Avrupa Birliği'yle ilgili işlere katılabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 50). Eyaletler Meclisi, aynı zamanda mali yasaların ve anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesinde etkili olan bir parlamento kanadıdır. Eyalet çıkarlarının siyasal çıkarların önüne geçtiği Eyaletler Meclisi, Almanya'da federalizm anlayışının canlı tutulduğunun bariz bir göstergesidir (Uzun, 2003: 606).

Bu anlayış, yargı alanına da sirayet etmiştir. Yargı modeli bakımından Kara Avrupası hukuk sistemine dâhil olan Almanya'da yargı erki, federal mahkemeler ve eyalet mahkemeleri arasında bölüştürülmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md.92). Federal ve federe yasaların anayasaya uygunluk denetiminin yanı sıra, federe devletle eyaletler veya federal organlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümüyle görevlendirilen (Uzun, 2003: 607) Federal Anayasa Mahkemesi, en önemli federal mahkemedir. Federal Anayasa Mahkemesi'nin dışında "adli, idari, vergi, iş ve sosyal yargı" şeklinde beş farklı yargı kolunda faaliyette bulunmak üzere "Federal Temyiz Mahkemesi, Federal İdare

Mahkemesi, Federal Vergi Mahkemesi, Federal İş Mahkemesi ve Federal Sosyal Mahkeme'nin kurulması öngörülmektedir. Bu mahkemeler arasında içtihat birliğini sağlamak amacıyla da bahsi geçen mahkemelerin üyelerinden oluşan bir Ortak Daire tesis edilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 95). Ayrıca sınaî hakların korunması için federal mahkemelerin kurulabileceği hükmüne yer veren Temel Yasa, silahlı güçler için askeri ceza mahkemelerinin de kurulmasını öngörmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 96).

Federal mahkemeler, Temel Yasa'da yer alan ve burada kurulmasına izin verilen mahkemelerle sınırlıdır. Bunların dışında kalan tüm mahkemeler, eyalet mahkemeleridir. Bu mahkemeler de yukarıda değinilen beş farklı yargı kolundan birine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürürler. Bu mahkemelerin başında da Federal Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır. Adli yargı kolu; sulh mahkemeleri, asliye mahkemeleri, federe yüksek mahkemeleri ve Federal Yüksek Mahkeme'den müteşekkildir. İdari yargı kolunda Federal İdare Mahkemesi'ne bağlı olarak çalışan eyalet mahkemelerini, idare mahkemeleri ile yüksek idare mahkemeleri teşkil etmektedir. Ayrıca vergi yargısı alanında idari yargının dışında faaliyette bulunan vergi mahkemeleri, iş yargısı kolunda faaliyette bulunan iş mahkemeleri, sosyal yargı kolunda faaliyette bulunan sosyal mahkemeler, federe sosyal mahkemeler ve Federal Sosyal Mahkeme Alman yargı sistemi içinde yer almaktadır (Muratoğlu, 2014: 340-345). Ancak kapsamlı bir yargı sistemine sahip olan Almanya'da, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığını sağlamaya dönük bir yüksek yargı kuruluna yer verilmediği görülmektedir. Aksine Temel Yasa'da yargıçların atanması ve tayini gibi hususlara ilke olarak değinildikten sonra, bunlara ilişkin ayrıntıların federal ve yerel yasalarla düzenleneceği ifade edilmektedir (Kaptıkaçtı vd., 2012: 346).

FRANSA'DA ANAYASA YARGISININ YAPISI VE İŞLEYİŞİ HAKKINDA

Fransa, yasaların anayasaya uygunluğunun siyasi bir organ tarafından denetlenmesi fikrinin temellerinin atıldığı ülkedir. Fransa'da 1795 Anayasası hazırlanırken ünlü siyasetçi ve rahip Sieyès tarafından Anayasaya aykırı davranışların önlenmesi, Anayasanın iyileştirilmesi, eşit yargılanma hakkının ve sivil özgürlüklerin garanti altına alınması amacıyla "Anayasa Jürisi" adlı organın kurulması teklif edilmiştir. 1795 Anayasası'nın hazırlanışı esnasında verilen bu teklif reddedilmiş; ancak daha sonra Napolyon Bonapart tarafından 1799 Anayasası'yla gecikmeli olarak kabul edilmiştir (Hazır, 2004: 55-56; Goldoni, 2012: 216-223). Anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevlendirilen bu kurul, Napolyon'un tahttan indirilmesinden kısa bir süre sonra dağıtılmıştır. III. Napolyon'un iktidarı döneminde çıkarılan 1852 Anayasası'yla da tüm yasaların önleyici denetimini yapmakla yetkili "Koruyucu Senato" kurulmuştur. Fransa'da anayasaya uygunluğun siyasi bir organ tarafından 'önleyici denetim' vasıtasıyla

yapılması geleneği, daha sonraki dönemlerde 1946 ve 1958 Anayasası'yla da sürdürülmüştür (Aliefendioğlu, 1997: 29-30).

1958 Anayasası'yla kurulan Anayasa Konseyi, dünyada anayasaya uygunluk denetiminin önleyici denetim vasıtasıyla yapıldığı yegâne denetim organıdır (Kaboğlu, 2000: 54). Anayasa Konseyi, V. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendisine 'rejime sadık' gözüyle bakıldığından pek ciddiye alınmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda, özellikle 1971 yılından sonra yürütme aleyhinde alınan kararlarla, Anayasa Konseyi'nin 'anayasa yargıçlığı' niteliği ön plana çıkmış ve kabul görürlülüğü artmıştır (Arslan, 2013: 269). Zamanla gerçek bir anayasa mahkemesi hüviyetine bürünen Anayasa Konseyi, Avrupa Birliği süreciyle birlikte yurttaşların temel hak ve hürriyetlerini koruyan klasik bir anayasal organa dönüşmeye başlamıştır.

Ancak yine de Anayasa Konseyi'nin ABD'deki Yüce Mahkeme gücünde ve diğer tüm yargı organlarının üstünde yer aldığını söylemek güçtür (Şencan, 2014: 66-67). Çünkü hala Yüce Mahkeme'nin yaptığı gibi teamüller oluşturmaktan uzak olan Anayasa Konseyi, aceleyle çıkarılmış veya iyi ele alınmamış yasalara karşı bir 'fren vazifesi' görmektedir. Anayasa Konseyi'nin üyeleri de nadiren hukukçulardan seçilmekte olup, kendi rollerini hukuki olmaktan çok siyasi olarak görmektedirler (Roskin, 2014: 138). Konsey üyeliği için özel bir şartın aranmadığı Fransa'da, üyeler herhangi bir (yargısal) bağışıklıktan da yararlanmamaktadır (Anayurt, 2009: 148).

Görev süresi 9 yıl olan Anayasa Konseyi üyelerinden 3'ünü Cumhurbaşkanı, 3'ünü Ulusal Meclis Başkanı, diğer 3'ünü de Senato Başkanı seçmektedir. Bahsi geçen 9 üyeden başka eski Cumhurbaşkanı'nın da tabii üye sıfatıyla yer aldığı Anayasa Konseyi'nin Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 56). Konsey, üye tamsayısıyla toplanmakta ve salt çoğunlukla karar almaktadır. Karar aşamasında oyların eşitliğinin sağlanması durumunda, Konsey Başkanı'nın oyu, üstün kabul edilerek karar alınmaktadır (Teziç, 2009: 187). Konsey'in idari işleri ise, Konsey Başkanı'nın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanan genel sekreter eliyle yürütülmektedir. Anayasa Konseyi'nin işleyişi ve kompozisyonuna kısaca değinildikten sonra, görevlerine geçilmesinde yarar vardır. Konsey'in görevleri üç başlık altında toplanabilir. Bunlar: Seçim yargıçlığı, danışma ve anayasaya uygunluk denetimidir (Eroğul, 2001: 181).

Anayasa Konseyi, seçim yargıçlığı bağlamında; Cumhurbaşkanı seçimlerinin usulüne göre yapılmasına nezaret ettiği gibi, bu husustaki şikâyetleri inceleyerek oylama sonuçlarını ilan etmektedir. Aynı zamanda milletvekili ve senatör seçimlerinin yanı sıra, halkoylamalarının da usul bakımından uygunluk denetimini yapmaktadır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 58-60).

Anayasa Konseyi, iki konuda danışmanlık görevi yapmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıda Cumhurbaşkanı'nın görevleri anlatılırken de ifade edilen "olağanüstü

durum kararı'nın alınması esnasında yerine getirilir. 1958 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı; "Cumhuriyetin kurumları, milletin bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü veya uluslararası anlaşmalardaki taahhütlerin yerine getirilmesi ciddi ve ani biçimde tehdit edildiği ve anayasal kamu güçlerinin düzenli işleyişi bozulduğu zaman Başbakanın, Meclis Başkanlarının ve Anayasa Konseyi'nin resmi görüşlerini aldıktan sonra, bu şartların gerektirdiği önlemleri alabilmektedir" (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 16). Söz konusu önlemlerin Anayasaya uygunluğu konusunda görüş bildiren Anayasa Konseyi, ikinci danışmanlık görevini Ulusal Meclis'in feshi durumunda Cumhurbaşkanıya danışmanlık yaparak yerine getirmektedir (Akçalı, 1989: 90, aktaran; Şencan, 2014: 68).

Anayasa Konseyi, anayasaya uygunluk denetimini önleyici denetim yoluyla gerçekleştirmektedir. Konsey'in denetimine tabi olan normlar da ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan organik yasalar², Anayasa'nın 11. maddesi'nde³ ifade edilen makamların sunacakları yasa teklifleri (halkoyuna sunulmadan önce) ve meclis içtüzükleri (uygulanmaya konmadan önce), Konsey'e sunulması zorunlu olan normları teşkil etmektedir (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 61). Olağan (adi) yasalar ve uluslararası anlaşmalar ise, Konsey'e sunulabilen ihtiyari normlardır (Kaboğlu, 2000: 54).

Olağan yasalar, "yayımlanmadan önce Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ulusal Meclis ve Senato Başkanları ya da 60 milletvekili veya 60 senatör tarafından" Anayasaya aykırı oldukları iddiasıyla Anayasa Konseyi'ne gönderilebilirler. Anayasa Konseyi hem organik yasalar hem de olağan yasalar için yapılan başvurularla ilgili 1 ay içinde karar vermek zorundadır. Bununla birlikte acil durumlarda ve Hükümetin isteği üzerine bu süre, 8 güne kadar çekilebilmektedir (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 61).

Uluslararası anlaşmalar da Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla Cumhurbaşkanı, Başbakan, her iki Meclis kanadının başkanı, 60 milletvekili veya 60 senatör tarafından Konsey'e sunulabilir. Konsey tarafından uluslararası bir taahhüdün anayasaya aykırı bir hüküm taşıdığı ifade edilirse, söz konusu uluslararası anlaşmanın tasdik ya da onayı, ancak Anayasanın değiştirilmesiyle mümkün olmaktadır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 54).

² Organik yasalar, genellikle Anayasanın uygulanması ve kamu düzeninin uygulanmasıyla ilgili yasalardır. Yapılması ve değiştirilmesi özel usullere bağlı olan organik yasalar, Anayasa ile olağan yasalar arasında hiyerarşik bir kademe teşkil ederler. (Bkz. Alifendioğlu, 1997: 38).

³ "Cumhurbaşkanı, Hükümetin Parlamentonun toplantı dönemi boyunca yaptığı ya da her iki Meclisin ortaklaşa yapmış oldukları ve Resmi Gazete'de yayımlanan teklifleri, kamu mercilerinin teşkilatlandırılması yasa tasarılarını, kamunun sosyal, ekonomik ve siyasal reformuna ilişkin tasarıları, aynı şekilde kamu hizmetlerine ilişkin, Anayasaya aykırı olmaksızın kurumların işleyişi üzerinde etki yapabilecek bir antlaşmanın onaylanması için izin verilmesine ilişkin her yasa tasarısını referanduma sunabilir".

Anayasa Konseyi, sadece yukarıda ifade edilen normların Anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştiren bir 'anayasaya uygunluk yargı' değildir. Konsey, aynı zamanda 'yetki aşımı yargı' da yapmaktadır (Eroğul, 2001: 182). Şöyle ki, "her iki Meclis kanadındaki görüşmeler esnasında milletvekili ya da senatörlerce yapılan teklif ya da değişikliğin yasa alanını ilgilendirmediği veya Anayasanın 38. maddesi⁴ gereği verilmiş bir yetkiye aykırı olduğu gerekçesiyle Hükümetle ilgili Meclis başkanı arasında çıkan uyuşmazlık, taraflardan birinin istemi üzerine Konsey tarafından 8 günde karar verilerek sonlandırılmaktadır" (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 41).

1958 Anayasası'nda yapılan 23 Temmuz 2008 tarihli Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa Konseyi'ne defî yoluyla başvuru yolu da açılmıştır. "Henüz sonuçlanmamış bir dava esnasında bir yasa hükmünün Anayasayı ihlal ettiği iddiasıyla Danıştay veya Yargıtay tarafından Anayasa Konseyi'ne başvuru hakkını tanıyan (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 61) Anayasa değişikliği, Konseyi siyasi denetim organından çok tipik bir anayasa mahkemesine dönüştürmektedir (Teziç, 2009: 188).

Görüldüğü gibi, Fransız anayasa yargısında dava yolu ve defî yoluna yer verilmiş olmasına rağmen, yurttaşlara Anayasa Konseyi'ne bireysel başvuruda bulunma hakkı tanınmamıştır. Yurttaşlar, Anayasaya uygunluk denetimi konusunda ancak bir ara yol oynamaktadır. Bireyler, anayasa yargılamasına şu üç dolaylı yolla müdahil olabilmektedir: a) Seçim yargı' yapan Konsey'in hâkim olduğu seçimler ve referandumlarda itiraz hakkını kullanarak, b) İdari yargı birimleri huzurunda idari kararların anayasallığına itiraz ederek, c) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunarak. Dolayısıyla Fransa'daki bireylerin, anayasa yargısı konusunda kendisine doğrudan başvuru olanağı tanıyan gerçek bir vasitadan yoksun olduğu söylenebilir (Faure, 1992: 222-224).

Kısacası anayasa yargısı modeli bakımından Avrupa modeline dâhil olan Fransa'da, anayasaya uygunluk denetimi yüksek bir mahkeme ve danışma organı olan Anayasa Konseyi vasıtasıyla sürdürülmektedir. Atanmış ve doğal üyelerden oluşan Konsey, istem ve gerekçeyle bağlı değildir. Kararları kesin ve bağlayıcı nitelik arz eden Konsey, önleyici denetimin yapıldığı yegâne organdır (Oytan,1980: 36). Önleyici denetimin doğal sonucu olarak da denetim soyuttur. Anayasa Konseyi'ne re'sen harekete geçme yetkisinin tanınmadığı Fransa'da, denetim belirlenmiş siyasi makamlar eliyle harekete geçirilmektedir. Anayasa

⁴ "Hükümet, programını uygulamak için, sınırlı bir süre için, normalde yasanın düzenleme alanına giren önlemleri kararname ile almak konusunda Parlamentodan izin isteyebilir. Kararnameler, Danıştay'ın görüşü alındıktan sonra Bakanlar Kurulunca çıkarılır. Yayınlandıkları tarihte yürürlüğe girerler fakat onanmalarına ilişkin yasa tasarısı, yetki veren yasanın öngördüğü tarihten önce Parlamenteoya sunulmazsa geçersiz hale gelir. Kararnameler ancak açık şartlarla onanabilir. Bu maddenin birinci fıkrasında öngörülen sürenin geçmesinden sonra, kararnameler ancak yasama alanına giren konuları düzenleyen yasalarla değiştirilebilir."

yargısı denetiminin kısa süreler içerisinde sıkıştırılması, Konsey'i yine de yasaları yüzeysel bir biçimde incelemek zorunda bırakmamaktadır. Gerçekten de bir yasa metninin doğuracağı Anayasaya uygunluk sorunları, söz konusu metin Konseye sevk edildiği andan önce de sezinlenebilmektedir. Yasanın kabulünden çok önce tartışılmaya başlanan bu sorunlar, Anayasa'nın 39. maddesi⁵ gereğince Bakanlar Kurulunda görüşülmeden önce görüş bildiren Danıştay'ın idari kuruluşlarında saptanabilmektedir. Ayrıca bu sorunlar, Parlamento huzurunda, gerek genel tartışma esnasında, gerek Hükümet yetkililerinin aykırılık ileri sürmesi gibi spesifik usuller vasıtasıyla ve uzlaşmazlık konusu düzenlemelerin tartışılması esnasında ele alınabilmektedir. Bu şekilde görüşülen metnin Anayasaya uygunluğu konusunda somut bulgulara erişilmektedir. Ayrıca bu konularda geçmişteki anayasal içtihatlar, bilimsel çevrelerin ve sivil toplum örgütlerinin görüşleri de dolaylı tesirlerde bulunmaktadır (Marigne-Jozeau, 1987: 53-56). Gün geçtikçe anayasa yargısına konu olan normların ve Konsey'i harekete geçiren makamların sayısında kaydedilen artış⁶, Anayasa Konseyi'ne başvuru usullerinin çeşitlenmesi, Avrupa Birliği süreciyle temel hak ve hürriyetler konusunda benimsenen evrensel kurallar ve uluslararası yargı birimlerine başvuru haklarının tanınması gibi nedenlerle kuruluşu itibarıyla siyasi denetim aracı olarak tasarlanan Konsey, yargısal denetim yönü ağır basan bir organa doğru evrilmektedir.

ALMANYA'DA ANAYASA YARGISININ YAPISI VE İŞLEYİŞİ HAKKINDA

Batılı işgalci güçlerin tesiriyle hazırlanan 23 Nisan 1949 tarihli Temel Yasa, 1958 Fransa Anayasası'yla paralel şekilde "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" uygulamalarına çokça yer veren Alman parlamentarizmini getirmiştir. Alman parlamentarizmini Westminster Modeli'nden ayıran temel özelliklerden biri de sistem içinde Federal Anayasa Mahkemesi'ne atfedilen kilit roldür (Alkan, 2013: 118). Federal Anayasa Mahkemesi, kuvvetler ayrılığı teorisine uygun bir şekilde yasama ve yürütme organlarının yanında üçüncü anayasal organ olarak konuşlanmaktadır (Arslan, 2013: 146). Mahkeme'ye anayasal düzen içinde hasredilen bu konum, Almanya'nın tekrar radikal uçların hâkimiyetine girmesinin önlenmesini öngören Temel Yasa'nın baş mimarı (Yayla, 2014: 131) ABD'nin telkin ve taleplerinden kaynaklanmaktadır. Yetki yönünden yasama ve yürütmeye denk bir yargı sistemine haiz olan ABD, Almanya'da da kendisiyle benzer şekilde

⁵ "Yasa tasarıları, Danıştay'ın görüşü alındıktan sonra Bakanlar Kurulunda müzakere edilir ve iki Meclisten birinin başkanlık kuruluna verilir. ... Millet Meclisi ya da Senato Başkanı, kanun teklifini Meclise tevdi eden üyenin itirazı bulunmadıkça, ilgili Meclisin bir üyesi tarafından o Meclise sunulan bir yasa teklifini kanunda belirtilen şartlara uygun olarak, komisyonda görüşülmeye başlanmadan önce, görüş için Danıştay'a sunabilir".

⁶ 1974 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar olağan yasalar, yayımlanmalarından önce, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ulusal Meclis ve Senato başkanları, anayasaya uygunluk denetimi için Anayasa Konseyi'ni harekete geçirebilirdi. Ancak 1974 yılında yapılan değişiklik sonunda kabul edilen bir kural uyarınca, 60 milletvekili ve 60 senatöre de bu hak tanınmıştır. (Bkz. Oytan, 1980: 29-30).

'en yüksek mahkemeye' anayasaya uygunluk denetimini yapma görevini yüklemek istemektedir. ABD'nin bu yöndeki ısrar ve ikna çabalarıyla (Roskin, 2014: 224) 1951 yılında kurulan Federal Anayasa Mahkemesi, günümüzde sadece anayasaya uygunluk denetimini yapan bir yargı organı değildir. Aynı zamanda Temel Yasa'nın, federal yasaların ve teamüllerin tesiriyle Almanya'da 'hukuk devleti ilkesi'ni ayakta tutan temel direklerden biri haline gelmiştir (Eroğul, 2001: 232). Kendisine 'Anayasanın yüce bekçisi' sıfatı atfedilen Mahkeme, Anayasaya bağlayıcı yorum getirmektedir. Bu işlevini yerine getirmek amacıyla da yasama organı dahil olmak üzere, kamu erkinin tanıdığı diğer tüm organlar nezdinde yaygın bir denetim yetkisi ve erkiyle donatılmaktadır (Zeidler, 1987: 37). Kendisine sunulan bu gücü, temel hukukun koruyuculuğu ve siyasal sürecin istikrarı anlamında verdiği güvenceyle layıkıyla kullanmaya çalışmaktadır. Anayasal denetimle ilgili birçok yöntem kuralını koyan Mahkeme, Anayasaya uygunluk doktrininin genişlemesine de büyük katkılar sunmaktadır (Serim, 1979: 55).

Federal Anayasa Mahkemesi, federal yargıçlar ve diğer üyelerden oluşan bir yüksek mahkemedir. 16 üyeden oluşan Mahkemenin üyelerinin yarısı Federal Meclis, diğer yarısı da Eyaletler Meclisi tarafından (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 91) 12 yıl için tek seferliğine seçilmekte ve Cumhurbaşkanınca atanmaktadır. Mahkeme üyeliğine aday olabilmek için 40 yaşını doldurmuş olmak, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak ve yargıçlık yapma yetkisi şartlarını taşımak gerekmektedir. Ayrıca aşağıda değinilecek olan her senatodaki 8 yargıçtan 3'ünün federal yüksek mahkemelerde en az 3 yıllık mesleki deneyime sahip yargıçlar arasından seçilme zorunluluğu bulunmaktadır (Eroğul, 2001: 232). Mahkeme Başkanı⁷ ise, Federal Meclis ile Eyaletler Meclisi sırasıyla saptamaktadır (Arslan, 2013: 150). Üyeleri bu şekilde seçilen Mahkeme, iki senatodan oluşmaktadır. 'Temel Haklar Senatosu' olarak bilinen birinci senato, bireysel başvurularla ilgilenmektedir. 'Devlet Meseleleri Mahkemesi' olarak bilinen ikinci senato ise, Federasyon ile eyaletler ve anayasal organlar arasındaki anlaşmazlıklara (Candan, 2017: 66), yüce divan yargılamasına, parti kapatma davalarına ve milletvekilliğinden düşürmeyle ilgili itirazlara bakmaktadır. Her senato 3'er üyeden oluşan alt komisyonlara ayrılarak da çalışabilmektedir (Alkan, 2013: 118). Mahkeme bazı hususları ise, birinci ve ikinci senato üyelerinin tamamının katılımıyla teşkil edilen Genel Kurul'da görüşerek karara bağlamaktadır. 16 üyeden oluşan Genel Kurul, Mahkeme bünyesindeki bir daire/komisyonun diğerinin içtihadından ayrılmak istemesi, Mahkeme'nin yıllık bütçesinin görüşülmesi ve karara bağlanması, yargıçların statüleri ve çalışma koşullarıyla doğrudan ilgili ilkesel sorunlar konusunda yetkilidir (Hassemer, 2004: 29-30). Mahkeme bünyesinde yer alan her bir senato,

⁷ Kuvvetler ayrılığında ciddi ağırlığı olan Federal Anayasa Mahkemesi Başkanı, devlet protokollerinde Cumhurbaşkanı, Federal Meclis Başkanı, Başbakan ve Eyaletler Meclisi Başkanı'ndan sonra beşinci sırada gelmektedir. (Bkz. Arslan, 2013: 150).

en az 6 yargıçla toplanmakta ve burada en az 5 yargıcın oyuyla karar alınmaktadır. Ancak federasyonla eyaletler ve anayasal organlar arasındaki anlaşmazlıklar gibi önemli bir konunun oylandığı oturumlarda, yargıçların en az 6'sının oyu gerekmektedir. Karar aşamasında oyların eşitliğinin sağlanması durumunda karar alınamamaktadır. 3'er yargıçtan oluşan komisyonlarda ise, kararların alınmasında daha önceki davalara atıf yapılabilmektedir. Böylece kararların 3 yargıç tarafından ele alınıp sonuçlandırılması, olanaklı hale gelmektedir (Arslan, 2013: 148-149).

Federal Anayasa Mahkemesi'nin işleyişi ve kompozisyonuna kısaca değinildikten sonra, yetki ve görevlerine geçilmesinde yarar vardır. Federal Anayasa Mahkemesi'nin sahip olduğu en önemli yetki, yargısal mütalâa hakkıdır (Çam, 2000: 2999) . Mahkeme bu hak kapsamında; Federal hükümetin, bir eyalet hükümetinin ya da Federal Meclis üyelerinin ¼'ünün herhangi bir federal veya eyalet yasasının esas veya biçim bakımından Temel Yasa'ya veya diğer federal hukuk kurallarına uygunluğu konusunda yaptığı başvurularda karar vermektedir. Ayrıca Federal Konsey'in, bir eyalet hükümetinin ya da parlamentosunun başvurusu üzerine bir yasanın Temel Yasa'nın 72. maddesinin 2. fıkrasının⁸ varsayımlarına uyulup uyulmadığı yönünde görüş bildirmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 93).

Almanya'da Temel Yasa'nın yorumlanmasında 'yegâne'⁹ yetkili olan Federal Anayasa Mahkemesi; eyalet yasalarının federal yasalarla çakışmaları ya da eyalet düzenlemelerinin Temel Yasa'nın içeriğine ters düşmeleri veya Alman yargı dizgesi içerisinde herhangi bir mahkemenin Temel Yasa'nın 100. maddesine¹⁰ göre 'norm kontrol' sürecini başlatması durumunda harekete geçerek karar alabilmektedir. Federal yasaların uygulanması esnasında federal kurumlarla

⁸ "74'üncü maddenin 1. fıkrasının 4, 7, 11, 13, 15, 19a, 20, 22, 25 ve 26 numaralı bentlerine (4. yabancıların ikamet ve yerleşme rejimi; 7. kamu sosyal rejimi; 11. ekonominin hukuku, dükkânların kapanış saatleri ile restoranlara, oyun ve kumar yerlerine, kişilerin sergilenmesi...; 13. tahsil ve çıraklık burslarının düzenlenmesi ve bilimsel araştırmanın teşviki; 15. emlak ve arazinin, doğal kaynaklar ve üretim araçlarının kolektif mülkiyet veya kamu ekonomisinin diğer şekillerine dönüştürülmesi; 19a. hastanelerin iktisadi durumlarının güvence altına alınması ve hastane tarifelerinin düzenlenmesi; 20. bunları oluşturan hayvanlar da dahil olmak üzere ilişkin yiyecek maddelerine ilişkin rejim, keyif verici maddelere ilişkin rejim..., ağaç ve bitkilerin hastalık ve parazitlere karşı korunması ile hayvanların korunması; 22. karayolu trafiği, motorlu taşıtlar rejimi, uzak ulaşım kara yollarının yapımı ve bakımı, araçlardan kamu yollarının kullanılmasında alınacak harç ve bedellerin toplanması ve dağılımı; 25. devlet sorumluluğu; 26. insan yaşamının tıbbi olarak istihsalı, gen enformasyonlarının araştırılması ve yapay değiştirilmesi ile organ, doku ve hücre aktarımı) ilişkin alanlarda Federasyon, yasama yetkisine, ancak Federasyon topraklarında eşdeğer yaşam koşullarının sağlanması veya hukuki ve ekonomik birliğin muhafazası bir federal düzenlemeyi yüksek devlet yararının gerektirdiği hallerde ve ölçüde sahiptir."

⁹ Almanya'da sadece Federal Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan Anayasa yorumları, hukuki anlamda geçerlilik arz etmektedir.

¹⁰ "Bir mahkeme, geçerli olup olmaması hükme tesir edecek bir yasayı anayasaya aykırı bulursa, davayı geri bırakır, ...Federal Anayasaya aykırılık halinde Federal Anayasa Mahkemesine, ilgili konuda karar vermek üzere başvurur..."

eyalet idareleri arasındaki yetki çatışmalarıyla anayasal belirsizlikleri de çözüme kavuşturan Mahkeme, eyaletler arasındaki çekişmelere ve anayasal organlar arasındaki anlaşmazlıklara da son veren anayasal mercidir (Arslan, 2013: 152-153).

Federal Anayasa Mahkemesi; belediye, köy ve bu yerel idarelerin oluşturdukları birliklerin Temel Yasa'nın 28. maddesinin 2. fıkrasının¹¹ kendilerine tanıdığı özerklik alanına yapılan müdahalelere ilişkin yakınmalarına da bakmaktadır (Alkan, 2013: 118). Ayrıca, Almanya'da seçimlerin denetimi konusunda görevlendirilen Federal Meclis'in kararına karşı yapılan itirazlara da Federal Anayasa Mahkemesi bakmaktadır (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 41). Mahkeme; seçim uyuşmazlıklarının dışında, siyasi parti kapatma davalarına da bakmaktadır. Şöyle ki, "özgür ve demokratik düzeni zedeleme ya da ortadan kaldırma veya Federal Almanya Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye sokma eğilimini gösteren" siyasi partiler aleyhine açılan kapatma davalarına bakmaktadır. Amaç ve taraftarlarının tutumu bakımından Anayasaya aykırı davranan siyasi partileri yasaklayabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 21).

Almanya, anayasaya uygunluk denetimi yolları bakımından yukarıda bahsi geçen iptal davası ve itiraz yolunun yanı sıra, Ülkede yaşayan bireylerin tamamına Federal Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını tanıyan öncülük davası (Tunç & Bilir, 2005: 52). Bireysel başvuru üzerine denetim türünün klasik örneğini teşkil eden Almanya'da, kamu iktidarı tarafından kendi temel haklarından birinin ya da Anayasa'nın 20, 33, 38, 101, 103 ve 104. maddelerinde garanti altına alınmış temel hak ve hürriyetlerinden birinin ihlal edildiğini ileri süren herkes Federal Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 93). Temel Yasa'da geçen 'kamu iktidarları' kavramı, bütün kamu organlarını kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle Almanya'da bireysel başvuru üzerine denetim hakkının konusu; yasama faaliyetleri olabileceği gibi, yürütmenin işlemleri ve yargı kararları da olabilir (Mellinghof, 2009: 369). Federal Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı kapsamında, sadece garanti altına alınan hakkı ihlal edilen kişi başvurabilmektedir. Bunun için de hakkı ihlal edilen kişinin, iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekmektedir. Ancak umumi ehemmiyete haiz ve ağır, telafi edilemez zarar verebilecek bir hak ihlali için, iç hukuk yolları tüketilmeden önce de Mahkemeye başvurulabilmekte ve Mahkemenin bu başvuru üzerine derhal karar vermesi gerekmektedir (Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu,

¹¹ "Belediye ve köylerine, yasaların çerçevesi içerisinde, kendi sorumluluklarının temelinde yerel topluluğun tüm işlerini düzenleme hakkı verilmelidir. Belediye ve köy birlikleri de kendi yasal görev ve yetki çerçeveleri içinde, yasalara uygun olarak yerel yönetim hakkına sahiptirler. Yerel yönetimin güvence altına alınması onun mali sorumluluğunun temellerini de kapsar; bu temellere belediye ile köylerin sahip olduğu matrah belirleme hakkının yanı sıra, ekonomik gücüne bağlı olan bir vergi kaynağı da dâhildir."

md. 90). Mahkeme, bu yolla kendisine yapılan başvurularda Temel Yasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen yasa hükmünün geçerliliği konusunda karar vermektedir. Mahkeme; dava yoluyla kendisine ulaştırılan yakınmayı haklı bulduğunda, Temel Yasa'nın ihlal edilen maddesini saptayarak idari veya yargısal kararın bozulmasına ve başvuru sahibinin yeniden yargılanmasına hükmedebilir (Aliefendioğlu, 1997: 50-51).

Kısacası anayasa yargısı modeli bakımından Avrupa modeline dâhil olan Almanya'da anayasaya uygunluk denetimi, Ülkenin en yüksek yargı organı olan Federal Anayasa Mahkemesi vasıtasıyla sürdürülmektedir. 16 atanmış üyeden oluşan Mahkeme; Almanya'daki tüm anayasal organları bağlayacak nitelikte kararlar verebilen ve hatta anayasal organların yetkilerini dahi yeniden tanımlayabilecek kudrete sahip bir mercidir (Arslan, 2013: 153-154). Düzeltici denetime göre işleyen Mahkeme, re'sen harekete geçme yetkisine sahip değildir. Dava konusuna göre belli kişi ya da kurumların başvurusu üzerine harekete geçen Mahkeme, Temel Yasa'yı yorumlama yetkisi olan yegâne kurumdur. Hukuken bağlayıcılık arz eden yorumlar geliştiren Mahkeme (Candan, 2017: 68); dava yolu ve def'i yoluyla başvuru kabul ettiği gibi, bireysel başvuru üzerine denetim usulünün de klasik örneğini teşkil etmektedir. Gelineen noktada Federal Almanya anayasa sisteminin gelişmesine eşsiz katkılar sunan Mahkeme'nin, Anayasanın koruyuculuğu ve sürdürücülüğü rolünü yerine getirdiği söylenebilir (Serim, 1979: 62).

ANAYASA YARGISI BAKIMINDAN İKİ ÜLKENİN KARŞILAŞTIRILMASI

Günümüzde yarı-başkanlık sisteminin en etkin ve bilinen örneğini teşkil eden Fransa (Şencan, 2014: 39); güçlü yürütme yapısı ile işlevleri sınırlanmış yasamanın (Alkan, 2013: 189) bileşkesine dayanan bir anayasal düzene sahiptir. Bu düzeni getiren 1958 Anayasası, erkler arasındaki ilişkileri dengeleyecek ve düzenleme alanlarını koruyacak yargısal denetim yollarını öngören (Teziç, 2004: 454) bir anayasa mühendisliğinin ürünüdür. Ülkede siyasi sistemin görece istikrarına katkı sunan bu tür bir anayasa mühendisliği, yasaların Anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda da Fransa'nın nevi şahsına münhasır bir yapıyı doğurmuştur. Anayasaya uygunluğunun siyasi bir organ vasıtasıyla yapılması geleneğini sürdüren 1958 Anayasası, günümüzde siyasi ve yargısal denetim arası bir yerde duran Anayasa Konseyi'nin kurulmasını öngörmüştür (Tunç & Bilir, 2005: 47). Anayasa Konseyi, dünyada anayasaya uygunluk denetiminin önleyici denetim yoluyla yapıldığı yegâne denetim organı olma özelliğini taşımaktadır (Kaboğlu, 2000: 54). Fransa ile birlikte Avrupa'nın öncü lokomotif ülkelerinden olan Almanya (Yayla, 2014: 109) ise, siyasi sistemi (Batılı işgalci güçlerin iştirakiyle hazırlanan) Temel Yasa ile şekillenen bir federal parlamenter cumhuriyettir. 1958 Anayasası'nın aksine, yürütmeyi düzenleyen kurallardan çok onu sınırlandıran düzenlemelere yer veren Temel Yasa, kuvvetler ayrılığı prensibi (Çam, 2000: 287-288) ile federalizm anlayışına dayanmaktadır.

Bu anlayışla teşkil edilen federe devletle eyaletler veya federal organlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, federal ve federe yasaların anayasaya uygunluk denetiminin yapılabilmesi amacıyla Ülkenin en yüksek yargı organı olan Federal Anayasa Mahkemesi kurulmuştur (Uzun, 2003: 607). Düzeltici denetim usulüne göre işleyen Federal Anayasa Mahkemesi, kuruluşu itibarıyla bir siyasi denetim aracı olarak tasarlanan Fransız Anayasa Konseyi'nden farklılık arz etmektedir. Bir yargısal denetim aracı olarak kurgulanan Federal Anayasa Mahkemesi, önem bakımından ABD Yüce Mahkemesi'ne yaklaşan nadir mahkemelerden biridir (Roskin, 2014: 138). Oysaki Anayasa Konseyi, incelediği hususlar bakımından ABD Yüce Mahkemesi kadar zengin içtihatlarla sahip olmadığı gibi, anayasal düzen içinde de buna denk bir konumda yer almamaktadır. Yüce Mahkeme; Federal Anayasa Mahkemesi'yle benzer şekilde Ülkede mevcut üç erkten biri olan yargıyı temsil etmektedir. Buna karşılık, adeta yasama gücünün bir parçası olan Anayasa Konseyi'nin böyle bir konumu bulunmamaktadır (Serim, 1987: 669).

Anayasa Konseyi ile Federal Anayasa Mahkemesi üyeliği için aranan koşullar da birbirinden farklıdır. Yasal düzenlemelerde Anayasa Konseyi üyeliği için herhangi bir nitelik ve koşulun ileri sürülmediği, aksine üyelerin atanması hususunda Anayasayla yetkili kılınan kişilerin sağduyusuna güvenildiği görülmektedir. Elbette ki, burada Konsey'e prestij ve otorite kazandırabilecek kişilerin bu atamalarda tercih edildiği bilinmektedir (Oytan, 1980: 25). Federal Anayasa Mahkemesi üyeliğinde ise, 40 yaşını doldurmuş olma, milletvekili seçilme yeterliliği ile yargıçlık yapma şartlarına haiz olmanın yanı sıra, üyelerin bir bölümünün deneyimli federal mahkeme yargıçları arasından seçilmesi gibi koşullar aranmaktadır (Alkan, 2013: 118).

Üyelerinin seçimine bakılacak olursa; görev süresi 9 yıl olan ve yeniden seçilemeyen Anayasa Konseyi üyelerinin 3'ünü Cumhurbaşkanı, 3'ünü Ulusal Meclis Başkanı ve diğer 3'ünü de Senato Başkanı'nın seçtiği görülmektedir. Eski Cumhurbaşkanı da tabii üye sıfatıyla Anayasa Konseyi'nde yer almaktadır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 56). Görev süresi 12 yıl olan ve yeniden seçilemeyen 16 Federal Anayasa Mahkemesi üyesinin yarısı Federal Meclis, diğer yarısı da Eyaletler Meclisi tarafından seçilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Federal Almanya Anayasası, md. 91). Ancak Federal Anayasa Mahkemesi'nde, Anayasa Konseyi'ndeki gibi tabii üyelere yer verilmemektedir. Anayasa Konseyi Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından seçilirken, Federal Anayasa Mahkemesi Başkanı dönüşümlü olarak Federal Meclis ve Eyaletler Meclisi tarafından seçilmektedir. Anayasa Konseyi ile Federal Anayasa Mahkemesi'nin üyeleri, yargısal soruşturma ve kovuşturmalar bakımından herhangi bir bağışıklıktan yararlanmamaktadır. Mahkeme üyeliğiyle bağdaşmayan haller bakımından, iki organın farklılık arz ettiği görülmektedir. Şöyle ki, başka bir kamu görevinde bulunmaları yasaklanan Anayasa Konseyi üyelerinin herhangi bir siyasi partiyle ilişki kurmaları, bakanlık, parlamenterlik veya seçime bağlı diğer görevlerde bulunmaları yasaklanmaktadır. Federal Anayasa Konseyi üyeleri de

parlamento üyesi olamadıkları gibi, eyalet ve federe devlet hükümetlerinde görev alamamaktadır. Ancak istisnai olarak yükseköğrenim kurumlarında öğretim üyeliği yapabilmektedirler (Anayurt, 2009: 143-152).

Örgütsel yapı bakımından da Anayasa Konseyi ile Federal Anayasa Mahkemesi farklılık göstermektedir. Şöyle ki, Anayasa Konseyi kendi içinde alt kamaralara ayrılmazken, Federal Anayasa Mahkemesi her biri 8'er üyeli iki senatodan oluşmaktadır. Bunlar: Bireysel başvurularla ilgilenen 'Temel Haklar Senatosu' olarak bilinen birinci senato ile diğer hususlara bakan 'Devlet Meseleleri Mahkemesi' adlı ikinci senatodur. Ayrıca her senato 3'er üyeden müteşekkil alt komisyonlara ayrılarak da çalışabilmektedir (Candan, 2017: 66).

Oylama ve karar alma usulleri bakımından; üye tamsayısıyla toplanıp salt çoğunlukla karar alan Anayasa Konseyi'nde karar aşamasında oyların eşitliğinin sağlanması durumunda, Konsey Başkanı'nın oyu üstün kabul edilerek karar alınabilmektedir (Teziç, 2009: 187). İki senatodan oluşan Federal Anayasa Mahkemesi'nde ise, her bir senato en az 6 yargıçla toplanmakta ve toplantıya katılan yargıçlardan da en az 5'inin oyuyla karar alınmaktadır. Ancak federasyonla eyaletler ve anayasal organlar arasındaki anlaşmazlıklar gibi önemli bir konunun oylandığı oturumlarda, yargıçların en az 6'sının oyu aranmaktadır (Arslan, 2013: 118-19). Anayasa Konseyi'nin aksine, karar aşamasında oyların eşitliğinin sağlanması durumunda Anayasa ya da federal hukuka aykırılık tespiti yapılamamaktadır. Başka bir ifadeyle karar alınamamaktadır (Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu, md. 15).

Anayasa Konseyi ile Federal Anayasa Mahkemesi görev ve yetkileri bakımından karşılaştırıldığında; her iki organın da seçim yargıçlığı görevini icra ettiği görülmektedir. Anayasa Konseyi, Cumhurbaşkanlığı, milletvekilliği ve senatör seçimlerinin yanı sıra halkoylamalarının da usul bakımından uygunluk denetimini yaptığı gibi, bu husustaki şikâyetleri de inceleyerek karara bağlamaktadır (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 58-60). Seçimlerin denetimi konusunda Federal Meclis'in görevlendirildiği Almanya'da ise, seçimlerle ilgili Federal Meclis'in kararına karşı yapılan itirazlara Federal Anayasa Mahkemesi bakmaktadır (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 41). Ancak Federal Anayasa Mahkemesi, Anayasa Konseyi'nden farklı olarak seçim uyuşmazlıklarının dışında siyasi parti kapatma davalarına da bakmakta ve Anayasaya aykırı davranan siyasi partileri yasaklayabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 21).

Anayasa Konseyi; Cumhurbaşkanı'na "olağanüstü durum kararı" almasından önce görüş bildirme ve Ulusal Meclis'in feshi durumunda danışmanlık yapma şeklinde iki ayrı müzakere göreviyle yükümlü kılınmasına rağmen (Akçalı, 1989: 90, aktaran; Şencan, 2014: 68), Federal Anayasa Mahkemesi bu tür görevlerden istisna tutulmaktadır. Her iki organ, anayasaya uygunluk denetiminin konusunu teşkil eden normlar, denetimin yapılış zamanı ve yolları bakımından da farklı bir işleyişe tabidir. Anayasaya uygunluk denetimini önleyici denetim yoluyla

gerçekleştiren Anayasa Konseyi'nce denetlenen normlar, Konsey'e sunulması zorunlu ve ihtiyari olanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Organik yasalar, Anayasada belirtilen bazı makamlarca sunulan yasa teklifleri ve meclis içtüzüklerinin Konseye sunulması zorunluyken (4 Ekim Fransa Anayasası, md. 61), olağan yasaların ve uluslararası anlaşmaların sunulması isteğe bağlı tutulmaktadır (Kaboğlu, 2000: 54). Federal Anayasa Mahkemesi'nce Anayasaya uygunluğu denetlenen normlar arasında böyle bir ayırım söz konusu değildir.

Kendilerine re'sen harekete geçme yetkisi tanınmayan her iki organ da anayasaya uygunluk denetimi için sınırlı sayıda siyasi makamın başvurusu üzerine harekete geçmektedir. Şöyle ki, olağan yasalar yayımlanmadan önce, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ulusal Meclis ve Senato Başkanları ya da 60 milletvekili veya 60 senatör tarafından Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla Anayasa Konseyi'ne başvurabilmektedir (4 Ekim 1958 Fransa Anayasası, md. 61). Federal Anayasa Mahkemesi ise, Federal Hükümetin, bir eyalet hükümetinin ya da Federal Meclis üyelerinin ¼'ünün başvurusuyla anayasa uygunluk denetimi için harekete geçmektedir. Ayrıca Federasyonun eyaletler üzerindeki birtakım yetkilerini düzenleyen Temel Yasanın 72. maddesinin 2. fıkrasının varsayımlarına uyulup uyulmadığı yönünde inceleme yapması amacıyla da Federal Konsey, bir eyalet hükümeti veya parlamentosu Federal Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 93).

Çalışmada incelemeye konu olan her iki ülke, uluslararası anlaşmaların anayasaya uygunluk denetimi bakımından da farklı özellikler göstermektedir. Usulüne uygun biçimde kabul edilip onaylanan uluslararası anlaşmaların, müteakibiyet şartı gözetilmek kaydıyla, yayımlandıkları andan itibaren yasalardan üstün bir nitelik kazanacağı (4 Ekim 1958 Fransa Anayasası, md. 55) belirtildiği 1958 Fransa Anayasası, uluslararası anlaşmaların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Konseyi'ne başvurulması yolunu öngörmektedir. Bu konuda Cumhurbaşkanı, Başbakan, her iki Meclis kanadının başkanı, 60 milletvekili veya 60 senatör tarafından Konsey'e başvuru yapılabilmektedir. Kendisine yapılan başvuruya istinaden harekete geçen Anayasa Konseyi; bahsi geçen uluslararası anlaşmanın anayasa aykırı bir hüküm taşıdığına kanaat getirdiğinde, söz konusu anlaşmanın kabulü ve onayı, ancak Anayasanın değiştirilmesiyle mümkün olabilmektedir (4 Ekim 1958 Fransa Anayasası, md. 54). Uluslararası anlaşmalar yerine 'devletler hukukunun genel kuralları' ibaresinin tercih edildiği (Karagülmez, 2004: 164) Temel Yasa'da, bu kuralların yasalardan üstün olduğu ve Ülke topraklarında ikamet edenler için doğrudan hak ve yükümlülük doğurduğu ifade edilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 25). Normlar hiyerarşisi düzeninde devletler hukukunun genel kurallarına üstün bir yer ayıran Temel Yasa, bu kuralların anayasaya uygunluk denetiminin defî yoluyla yapılmasını öngörmektedir. Bu ise, "görülmede olan bir davada devletler hukukunun federal hukukun bütünleyici bir parçası olup olmadığının, bireyler için doğrudan doğruya haklar ve yükümlülükler doğurup doğurmadığının şüpheli olması durumunda,

ilgili mahkemenin Federal Anayasa Mahkemesi'ne karar vermek üzere başvurusu zorunlu kılınarak" anayasal hükme bağlanmaktadır (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, md. 100).

Çalışmada incelenen her iki organ da anayasaya uygunluk denetiminin yanı sıra, 'yetki aşımı yargıçlığı' görevlerini de icra etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Anayasa tarafından yetkileri kısıtlanmış olan Parlamentonun yetkisini aşan bir düzenlemede bulunup bulunmadığını değerlendirmek amacıyla Anayasa Konseyi tarafından gerekli inceleme yapılmaktadır. Konsey tarafından yapılan incelemede Parlamentonun yetkisini aşan bir düzenlemeyle karşılaşılması durumunda, ya ön denetim esnasında bunun yasalaşması önlenmekte ya da ısdar¹² edilmiş yasadaki bu düzenlemenin kararname yoluyla değiştirilmesi yoluna gidilmektedir (Eroğul, 2001: 182-183). Federal Anayasa Mahkemesi de eyalet yasalarının federal yasamalarla çakışmaları ya da eyalet düzenlemelerinin Temel Yasa'nın içeriğine ters düşmeleri durumunda harekete geçerek karar alabilmektedir. Ayrıca federal yasaların uygulanması esnasında federal kurumlarla eyalet idareleri arasında yaşanan yetki çatışmalarıyla anayasal belirsizliklerin giderilmesini sağlayan Mahkeme, anayasal organlar arasındaki anlaşmazlıkları da çözüme kavuşturmaktadır (Arslan, 2013: 152-153).

Görüldüğü üzere her iki ülke de dava yoluyla anayasa uygunluğun yargısal denetimi hususunda, köklü bir kurumsal yapılanmaya ve işleyişe sahiptir. Ancak defi yoluyla anayasaya uygunluk denetimi konusunda, benzer bir durumdan söz edilemez. Almanya'da Federal Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşundan itibaren öngörülen bu yol, Fransa'da 23 Temmuz 2008 tarihli Anayasa değişikliğiyle olanaklı hale gelmektedir (Teziç, 2009: 188). Bu Anayasa değişikliğiyle "henüz sonuçlanmamış bir dava esnasında 'bir yasa hükmünün Anayasada ifade edilen hak ve özgürlükleri ihlal ettiği iddiasıyla' Danıştay veya Yargıtay'a Konsey'e başvurma hakkı tanınmaktadır (4 Ekim 1958 Fransa Anayasası, md. 61). Almanya'da ise, Fransa'daki gibi sadece Danıştay ve Yargıtay'a değil, her mahkemeye (federal veya eyalet mahkemeleri farkı gözetmeksizin) uyguladığı yasa metinlerinin Temel Yasayla bağdaşıp bağdaşmadığını inceleme hakkı ve yükümlülüğü tanınmaktadır. Ülkedeki her mahkeme, bir yasa hükmünün Temel Yasayla (veya eyalet yasasının bir federal yasayla) bağdaşmadığı kanaatine vardığında, yargılama işlemini durdurup Federal Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak durumundadır (Zeidler, 1987: 39).

Çalışmada incelenen Fransız anayasaya yargısında dava yolu ile defi yoluna yer verilmiş olmasına rağmen, bireylere Anayasa Konseyi'ne bireysel başvuruda bulunma hakkı tanınmamıştır. Bunun yerine, bireylere seçim ve referandumlarda

¹² Isdar, bir yasanın resmi bir ilanla yürürlüğe girmesi şeklinde tanımlanabilir. Isdar için yapılan resmi ve aleni bildirim, devlet başkanı tarafından yerine getirilmektedir. Devlet başkanı tarafından ilgili yasa metnine imza atılmasıyla yerine getirilen bu işlem; yasanın varlığının tespiti, aslına uygunluğunun tasdiki ve Resmi Gazete'de yayınlanması emri işlevlerini yerine getirmektedir. (Bkz. Gözler 2013: 904-913).

Anayasa Konseyi'ne itirazda bulunmak, idari yargı birimleri huzurunda idari kararların anayasallığına itiraz etmek ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunmak gibi Anayasaya uygunluk denetimi konusunda ara yolları işletme hakkı hasredilmektedir (Faure, 1992: 222-224). Fransa'nın aksine Ülkede yaşayan bireylerin tamamına Federal Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını tanıyan Almanya, bu konuda dünyaya öncülük etmektedir. Ülkede "kamu iktidarları tarafından (yasama, yürütme ve yargı) temel hak ve hürriyetlerinden herhangi birine zarar verildiği kanaatinde olan herkese, Federal Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkı tanınmaktadır (Kaboğlu, 2000: 74). Bu başvuruya istinaden harekete geçen Mahkeme; dava yoluyla kendisine ulaştırılan yakınmayı haklı bulduğunda, Temel Yasa'nın ihlal edilen maddesini saptayarak idari veya yargısal kararın bozulmasına ve başvuru sahibinin yeniden yargılanmasına hükmedebilmektedir (Aliefendioğlu, 1997: 50-51). Almanya'da toplumsal politika açısından oldukça tartışmalı olan konuların tamamına yakınının Federal Anayasa Mahkemesi'ne taşınmasına ve karara bağlanmasına yol açan bireysel başvuru yolu (Mellinghof, 2009: 32), Ülkenin kendisini hukuk devleti ilkelerine riayet eden bir demokrasi olarak nitelenmesinde önemli rol üstlenmektedir. Bireylerin temel hak ve hürriyetlerini ihlal eden kamu iktidarları karşısında güçsüz olmadığı izlenimini veren bu hak; Federal Anayasa Mahkemesi'nin sadece Temel Yasa'nın değil, aynı zamanda güvence altına alınan tüm hakların da bekçisi olduğu yönündeki kanaati pekiştirmektedir (Hector, 2009: 121).

Bireysel başvuru üzerine denetimden sonra, kararlarının niteliği bakımından Anayasa Konseyi ile Federal Anayasa Mahkemesi karşılaştırılarak bu bölümün bitirilmesi düşünülmektedir. Anayasa Konseyi tarafından verilen kararlara karşı iç hukuk yolları içerisinde başvuru yolları kapalı olup, bu kararlar bütün kamusal güçleri, idari ve adli makamları bağlamaktadır (4 Ekim 1958 Fransa Anayasası, md. 62). Başka bir ifadeyle verdiği hükümlere karşı ileri sürülen maddi hataların düzeltilmesi yolu kapalı tutulan Konsey, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Parlamento gibi anayasal organları, tüm idari ve yargısal makamları bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Konsey'in Anayasaya aykırılık kararı verdiği yasalar, Cumhurbaşkanı'nca yayımlanamamakta, yürürlüğe girmemekte ve uygulama alanı da bulamamaktadır. Dolayısıyla hakkında Anayasaya aykırılık kararı verilen metin, Parlamento'ya iade edilmektedir. Bu yüzden de kararların geriye yürütülmesi veya yürütülmemesi sorunu belirmemektedir (Oytan, 1980: 35-36).

Federal Anayasa Mahkemesi kararları da Anayasa Konseyi'yle benzer şekilde, Ülkedeki federasyon ve eyaletlerin anayasal organları ile yargı ve diğer alanlardaki bütün mahkeme ve mercileri bağlamaktadır (Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu, md. 31). Federal Anayasa Mahkemesi, anayasaya uygunluk denetimi kapsamında yaptığı yargılamalarda denetime konu olan yasanın Temel Yasa'ya aykırı olduğu kanaatine vardığında; yasanın iptali (Gören, 1996: 131), Temel Yasa'yla bağdaşmazlığı, uyarı veya geçici tedbir kararı verebilir. Mahkeme tarafından verilen iptal kararının incelemeye konu olan yasayı

derhal hükümsüz kılmasına rağmen, bağdaşmazlık kararıyla kuralın geçersizliği doğrudan ilan edilmiş sayılmamaktadır. Mahkeme bu kararıyla çoğu kez yasa koyucuya Temel Yasa'ya uygun bir yasa hazırlaması için belirli bir süre (geçiş dönemi) tanımayı amaçlamaktadır. Ancak bunu yaparken de Temel Yasa'ya aykırı normun, söz konusu geçiş döneminde hangi ölçüde uygulanabileceğine ilişkin düzenleme yapma yetkisine de haizdir. Uyarı kararıyla denetlenen yasayı "henüz" Temel Yasa'ya uygun bulan Mahkeme; yasayı tam anlamıyla uygun duruma getirmesi ve ileride belirecek aykırılıkları önlemek amacıyla yasama organına çağrıda bulunmaktadır (Hassemer, 2004: 33-35). Geçici tedbir kararı ise, yaşanan bir uyuşmazlık esnasında doğabilecek "ağır sakıncaların ve hazır tehlikelerin önlenmesi maksadıyla veya başka bir sebeple toplum menfaatleri açısından acilen zorunlu bir durum hâsıl olduğunda" Federal Anayasa Mahkemesi tarafından karar alınarak bu durumun geçici olarak çözüme kavuşturulmasını (Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu, md. 32) öngören bir uygulamadır. Kesin hüküm niteliğinde olmayan bu uygulama, yalnızca konuyla ilgili olan tarafları bağlamaktadır. Dolayısıyla etki alanı bakımından Federal Anayasa Mahkemesi'nin diğer kararlarından daha sınırlı olan geçici tedbir kararını uygulayacak merci/merciler, bu kararların uygulanma biçimi ve yöntemleri Mahkeme tarafından tespit edilebilmektedir (Sabuncu, 1984: 82-84). Yapılan bu tespite istinaden uygulanan karar ile uyuşmazlıkla ilgili esas hakkında karar verilinceye kadar taraflar değişikliklere karşı korunabildiği gibi, geçici düzenleme tedbirleri de alınabilmektedir (Hassemer, 2004: 36).

SONUÇ

"Anayasanın üstünlüğü ilkesi" gereği, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemeye yönelik siyasal ve yargısal denetim yolları teşkil edilmektedir. Çalışmada konu edinilen Fransa, anayasaya uygunluğun siyasi bir organ tarafından denetlenmesi fikrinin temellerinin atıldığı bir Kara Avrupası ülkesidir. Dünyada anayasaya uygunluk denetiminin 'önleyici denetim' vasıtasıyla sürdürüldüğü yegâne denetim organı olan Anayasa Konseyi'ni bünyesinde barındıran Fransa, günümüzde yarı yarı-başkanlık sisteminin en etkin ve bilinen örneğini teşkil etmektedir. Almanya ise, önem bakımından ABD Yüce Mahkemesi'ne yaklaşan nadir mahkemelerden biri olan Federal Anayasa Mahkemesi nezdinde 'düzeltici denetim' usulüne göre anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştiren, Fransa gibi rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamalarına dayanan federal bir Cumhuriyettir.

Kuruluşu itibariyle siyasal denetim aracı olarak tasarlanan, ancak günümüzde yargısal denetim yönü ağır basan bir organ olan Anayasa Konseyi'ne üyelik için herhangi bir nitelik ve koşul aranmamasına rağmen; Federal Anayasa Mahkemesi üyeliği, yaş, milletvekili seçilme, yargıçlık yapma koşullarına sahip olma ve deneyim gibi kıstaslara bağlanmıştır. Çift kanatlı parlamentolara sahip olan her iki ülkede de bahsi geçen denetim organlarına her kamara tarafından belirli sayıda üye seçilmektedir. Ancak güçlü bir yürütme yapısı ile işlevleri sınırlanmış bir

yasamaya sahip olan Fransa'da, Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa Konseyi'ne doğrudan üye seçilmekte ve eski Cumhurbaşkanı da tabii üye sıfatıyla Konsey'de yer alabilmektedir. Oysaki siyasi sistemi yürütmeyi düzenleyen kurallardan çok onu sınırlandıran düzenlemelere yer veren Temel Yasa'yla şekillenen Almanya'da Cumhurbaşkanı, sadece parlamentoyu oluşturan kanatlar tarafından seçilen üyelerin atamasını yapmaktadır. Anayasal düzen içinde yürütmeye atfedilen rollerdeki farklılık, denetim organlarının başkanlarının seçiminde de etkisini hissettirmektedir. Şöyle ki, Anayasa Konseyi'nin Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından seçilirken, Federal Anayasa Konseyi'nin Başkanı parlamentoyu oluşturan kanatlar tarafından dönüşümlü olarak seçilmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen Anayasa Konseyi Başkanı'nın Konsey'in karar alma aşamasındaki etkinliği de fazladır. Konsey'de karar aşamasında oyların eşitliğinin sağlanması durumunda Konsey Başkanı'nın oyu üstün kabul edilerek karar alınırken, Federal Anayasa Mahkemesi için böyle bir karar alma usulü öngörülmemektedir. İki organ arasında karar alma usullerinin yanı sıra, oylama ve örgütsel yapı bakımından da birçok farklılık söz konusudur.

Kendi içinde alt kamaralara ayrılmayan Anayasa Konseyi ile iki senatodan oluşan Federal Anayasa Mahkemesi seçim yargıçlığı görevi yapmakta; ancak Federal Anayasa Mahkemesi Konsey'den farklı olarak siyasi parti kapatma davalarına da bakmaktadır. Yürütmenin itici gücü olan Cumhurbaşkanı'na "olağanüstü durum kararı" almasından önce ve Ulusal Meclis'in feshi durumunda danışmanlık yapan Anayasa Konseyi ile bu tür müzakere görevlerinden istisna tutulan Federal Anayasa Mahkemesi; anayasaya uygunluk denetimine konu olan normlar, denetimin yapılış zamanı ve yolları bakımından da farklı bir işleyişe tabidir. Kendilerine re'sen harekete geçme yetkisi tanınmayan her iki denetim organı, anayasa uygunluk denetimi bakımından sınırlı sayıda siyasi makam tarafından harekete geçirilmektedir. Uluslararası anlaşmaların anayasa uygunluk denetimi bakımından da farklı usullerin işletildiği her iki ülkede, anayasaya uygunluk denetimi yapan organlar 'yetki aşımı yargıçlığı' yapmaktadır.

Her iki ülkede dava yolunun yanı sıra, def'i yoluyla anayasaya uygunluk denetimi de yapılmaktadır. Ancak bu konudaki tecrübeleri Almanya kadar gelişkin olmayan Fransa'nın, Anayasa Konseyi'ne bireysel başvuruda bulunma hakkını tanımadığı görülmektedir. Oysaki bireysel başvuru üzerine denetimin klasik örneğini teşkil eden Almanya, bu konuda son derece etkin ve gelişkin bir sisteme sahiptir. Bireysel başvuru üzerine denetim hususunda farklılık gösteren iki ülkenin denetim organlarının kararları, nitelik bakımından benzerlik göstermektedir. Hem Anayasa Konseyi'nin, hem de Federal Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına karşı iç hukuk yolları kapalı olup, söz konusu kararlar Ülkedeki tüm anayasal organları, adli ve idari mercileri bağlamaktadır. Ancak Federal Anayasa Mahkemesi'nce yapılan uygunluk denetimi kapsamında, Temel Yasa'ya aykırı olduğu kanaatine varılan yasayla ilgili olarak Anayasa Konseyi'nde olduğu gibi sadece iptal kararı verilmemektedir. Bunun yanı sıra,

ilgili yasanın Temel Yasa'yla bağdaşmazlığı, uyarı veya geçici tedbir kararı da verilebilmektedir.

Kısacası anayasa yargısı modeli bakımından Avrupa modeline dâhil olan her iki Ülke, anayasaya uygunluk denetiminin yapılış zamanı, denetimi yapan organlara başvuru usulü, bu organların nitelikleri ve denetim sürecine göre farklı yapı ve işleyişe sahiptir. Fransa, anayasaya uygunluk denetiminin 'önleyici denetim' vasıtasıyla gerçekleştirildiği yegâne denetim organı olan Anayasa Konseyi'ne; Almanya ise, bireysel başvuru üzerine denetim usulünün klasik örneğini teşkil eden Federal Anayasa Mahkemesi'ne sahiptir. Anayasaya uygunluk denetimini ağırlıklı olarak dava yoluyla yapılan başvurular üzerine gerçekleştiren Anayasa Konseyi; def'i yoluyla başvurular konusunda sınırlı deneyime sahip olan, müzakere görevleriyle donatılan, kuruluşu itibariyle siyasi bir organ olarak tasarlanan, ancak günümüzde yargısal denetim yönü ağır basan bir organdır. Uzun süreden beri dava yolu, def'i yolu ve bireysel başvuru üzerine denetim usullerinin tamamına göre harekete geçen Federal Anayasa Mahkemesi; örgütsel yapı, yetki, denetim alanı ve kararlarının kapsamı/türü, anayasal organlar nezdindeki üstün gücü bakımından yasama ve yürütmenin yanında konuşlanan üçüncü bir anayasal organ hüviyetindedir. Söz konusu denetim organlarına anayasal düzen içinde atfedilen bu farklı rol ve statüler, elbette ki her iki Ülkenin siyasi rejimi, tarihi, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi, idari ve anayasal teamülleri bakımından taşıdığı farklı özelliklerden çokça etkilenmektedir. Bu yüzden anayasa yargısı bakımından yapılan bu karşılaştırmanın, söz konusu farklılıklar nazara alınarak idrak edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aliefendioğlu, Y. (1997). *Anayasa Yargısı*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Alkan, H. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Anayurt, Ö. (2009). Avrupa Birliği Ülkelerinde Anayasa Mahkemelerinin Kompozisyonuna İlişkin Tartışmalar. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 117-160.
- Arslan, R. (2013). *Demokratik Yönetim Sistemleri*. Bursa: Dora Basın Yayıncılık.
- Candan, K. (2017). Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti. S. Gökçimen içinde, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)* (s. 33-67). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Çam, E. (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Dainow, J. (1961). The Constitutional and Judicial Organization of France and Germany and Some Comparisons of the Civil Law and Common Law Systems. *Indiana Law Journal*, 37(1), 1-50.

- 4 Ekim 1958 Fransa Anayasası. 03.01.2018 tarihinde <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/07-FRANSA%20169-208.pdf> adresinden alındı.
- Duran, M. (2014). *Fransız Adli Yargı Sistemi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Eroğul, C. (2001). *Çağdaş Devlet Düzenleri*. Ankara: İmaj Kitabevi.
- Faure, M. (1992). Fransa ve Anayasa Konseyi'ne Kişisel Başvuru Sorunu. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 9, 221-227.
- Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu. (Çev. S. Armağan). *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 191-230.
- Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. 03.01.2018 tarihinde <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-almanya%20209-276.pdf> adresinden alındı.
- Goldoni, M. (2012). At the Origins of Constitutional Review: Sieyès' Constitutional Jury and the Taming of Constituent Power. *Oxford Journal of Legal Studies*, 33(2), 211-234.
- Gönenc, L. (2010). *Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı*. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Gören, Z. (1996). Anayasa Yargısı ve Yasama Türk ve Alman Hukukunda Anayasa Mahkemesi ve Parlamentonun Karşılıklı Etkileşimi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 13, 81-145.
- Göze, A. (2013). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gözler, K. (2010). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2013). Türkiye'de Bir Bilinmeyen: Isdar. M. Öden vd. içinde, *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan II. Cilt* (s. 897-949). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Gözübüyük, A. Ş. (2003). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Hassemer, W. (2004). Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma: Almanya Raporu. (Çev. F. Sağlam). *Anayasa Yargısı Dergisi*, 24, 27-49.
- Hazır, H. (2004). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Alter Yayınları.
- Hector, P. (2009). Alman Anayasasında Hakların Korunması- Özel Olarak Anayasa Şikâyeti. Ç. Kırca & A.Yongalık içinde, *Anayasa Şikâyeti* (s. 99-128), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2000). *Anayasa Yargısı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaptıkaçtı, B., Palabıyık, H., Gezer, H. C., Altay, Ö. (2012). Yargı. A. Yıldız içinde, *Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları* (s.321-369), Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.

- Karaer, T. (1989). Federal Almanya'da Siyasal ve Yönetmel Yapının Genel Görünümü. *Amme İdaresi Dergisi*, 22(3), 15-29.
- Karagülmez, A. (2004). 5170 Sayılı Yasa'yla Anayasa'nın 90. Maddesinde Yapılan Değişikliğe Bir Bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 54, 163-177.
- Korkmaz, T. (2015). Fransa Cumhuriyeti. B. Aykaç & Ş. Durgun içinde, *Çağdaş Siyasal Sistemler* (s. 97-134). Ankara: Alter Yayınları.
- Marigne-Jozeau, L. (1987). Fransız Anayasa Mahkemesi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 4, 53-58.
- Mellinghof, R. (2009). Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikâyeti. *Anayasa Yargısı*, 26, 31-44.
- Muratoğlu, T. (2014). Almanya Federal Cumhuriyetinde Devlet Yapılanması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 291-366.
- Oytan, M. (1980). Fransa'da Anayasa Konseyinin Kuruluşu, Görevleri ve İşleyişi Konusunda Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 13(3), 25-38.
- Özbudun, E. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Parlak, B. & Caner, C. (2009). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Roskin, M. G. (2014). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*. Çev. B. Seçilmişoğlu. Ankara: Adres Yayınları.
- Sabuncu, Y. (1984). Alman Anayasa Yargısında Geçici Tedbir Kararı. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(2), 76-86.
- Sayhan, Ş. (1996). İdari Yargı Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 15, 67-74.
- Serim, E. (1979). Federal Anayasa Mahkemesi'nin Yargısal Eğilimi. *Ankara Barosu Dergisi*, 1979/6, 54-62.
- Serim, E. (1987). Fransız Anayasa Konseyi ile Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi Arasındaki Siyasi ve Hukuki Farklar. *Ankara Barosu Dergisi*, 1987/5, 667-670.
- Şencan, H. (2014). Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi. A.Yıldız içinde. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri* (27-99). Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Uzun, Ş. (2003). Federal Almanya Yönetim Sistemi. K. Nitas içinde, *21. Yüzyılda Yönetim* (s. 596-630). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Tanör, B. & Yüzbaşıoğlu, N. (2002). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tatar, T. (2015). Federal Almanya Cumhuriyeti. B. Aykaç & Ş. Durgun içinde, *Çağdaş Siyasal Sistemler* (s. 155-184). Ankara: Alter Yayınları.

Teziç, E. (2009). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Tunç, H. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tunç, H. & Bilir, F. (2005). *Anayasa Hukuku Uygulamaları (Örnek Çözümlü Olaylar)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Ankara: Adres Yayınları.

Zeidler, W. (1987). Federal Almanya Anayasa Mahkemesi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 4, 37-43.